

ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDAKİ ENGELLİ BİREYLERLE İLGİLİ İÇERİKLERİN ÖRTÜK PROGRAM AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE CONTENTS OF THE RELATED TO DISABLED PERSONS IN THE SECONDARY SCHOOL TEXTBOOKS IN TERMS OF IMPLICIT PROGRAM

Miraç.Furkan BAYAR¹, Uluhan KURT²

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de ortaokul düzeyinde ders kitabı olarak kullanılan kaynakların engellilik konusuna örtük program çerçevesinde ne düzeyde yer verildiğini incelemektir. Bu doğrultuda, zorunlu derslerden olan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Yabancı Dil ders kitaplarında yer alan metin, fotoğraf ve görsel öğeler incelenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi kullanılmıştır. 2020 – 2021 eğitim-öğretim yılı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 24 ders kitabı araştırmacılar tarafından içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, engelli bireyler için hazırlanan örtük programın yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Görsel, fotoğraf ve metinlerde yer alan yetersizlikten etkilenmiş bireyler analiz edildiğinde, kız ve erkek öğrenci sayısının dengeli dağıtılmadığı, bu bireylerin tipik gelişim gösteren akranları ile birlikte yeterince yer verilmediği, büyük bir kısmının pasif bir eylem içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca yetersizlikten etkilenmiş bireylerin okul ortamında gösterilmediği ve genellikle yetişkin bireylere yer verildiği saptanmıştır. Ders kitaplarında engellilik teması ile ilgili içerik sayısı artırılması ve bu içerikler yetersizlikten etkilenmiş bireyleri olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Ders kitapları, engellilik, kaynaştırma eğitimi, doküman analizi

ABSTRACT: The aim of this research is to examine to what level of disability included in the scope of the implicit curriculum of the sources used as textbooks at secondary school level in Turkey. In this direction, text, photographs and visual elements in Turkish Literature, Mathematics, Science, Social Studies, History of Revolution and Foreign Language which are among the compulsory courses were examined. Document analysis, one of the qualitative research approaches, was used in this study. 24 textbooks published by the Ministry of National Education for the 2020-2021 academic year were subjected to content analysis by the researchers. As a result of the research, it was determined that the implicit program prepared for disabled individuals was insufficient. When the individuals affected by the inadequacy in the visuals, photographs and texts were analyzed, it was found that the number of female and male students was not evenly distributed, these individuals were not given enough space with their typically developing peers, and most of them took part in a passive action. In addition, it was found that individuals affected by disability were not shown in the school environment and generally adult individuals were included. It is recommended to increase the number of contents related to the theme of disability in textbooks and to organize these contents in a way that does not affect the individuals affected by disability negatively

Keywords: Textbooks, disability, mainstreaming education, document analysis

Bu makaleye atıf vermek için:

Bayar, M. F. ve Kurt, U. (2021). Ortaokul Ders Kitaplarındaki Engelli Bireylerle İlgili İçeriklerin Örtük Program Açısından İncelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1417-1430.

Cite this article as:

Bayar, M. F. & Kurt, U. (2021). Examination of the contents of the related to disabled persons in the secondary school textbooks in terms of implicit program. *Trakya Journal of Education*, 11(3), 1417-1430.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Human is a social entity. In this respect, it is in constant communication with the beings around it. Communication is described as transfer of peoples feelings and thoughts to the other person by

¹ Öğretmen, MEB, Türkiye, E-mail: miracfurkanbayar@hotmail.com ORCID: 0000-0002-0693-4280

² Öğretmen Dr., MEB, Türkiye, E-mail: uluhaan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0683-6875

speaking, gestures, hand and arm movements. Generally the aim of communication is to draw ideas, knowledge and attitudes to a common point (Açıköz, 2000). People make use of symbols when communicating. One of these symbols is the written language. Since written language takes place through reading and writing, it is expressed as literacy activities in many cultures and these activities have an important place in the educational activities of countries (Clay, 1998). Today, the needs and expectations of societies are changing with the continuous change of information and information resources. In this respect, reading activities should be given importance. There are individuals with typical development in the society, as well as individuals affected by disabilities (hearing, vision, physical, mental, etc.). Especially the communication skills of individuals affected by disability develop more slowly. For this reason, children affected by disability continue their education in special education and rehabilitation centers or continue their education under the name of mainstreaming education in the same educational environment with children with typical development (Dutch Coalition on Disability and Development [DCDD], 2006; Longoria & Marini, 2006; Thomas, 1997; World Health Organization [WHO], 2011).

It is observed that negative attitudes towards individuals affected by disability generally begin at the primary school age (Diamond & Huang, 2005). Because it is observed that children with typical development show negative attitudes towards their peers affected by disability (Nabors & Keyes, 1995; Nabuzoka & Ronning, 1997; Ring & Travers, 2005). In addition to the effective use of mass media to turn this situation into a positive direction (Beckett & Buckner, 2012), progress can be achieved thanks to the curriculum prepared by improving the physical structure, learning environments and course materials of the school (Boutot, 2007; Trepanier-Street and Romatowski, 1996). Textbooks that are evaluated within the scope of course materials are materials that direct educational activities and are used as the main source to reach target behaviors (Öncül, 2000). In this respect, by including the disabled theme in textbooks, both social awareness can be developed and individuals who are thought to be different can develop a positive attitude towards their peers (Dyson, 2005).

The aim of this study is to examine the level of disability issue in secondary school textbooks. In line with the determined purpose, textbooks of Turkish Literature, Mathematics, Science, Social Studies, History of Revolution and Kemalism and Foreign Language were examined by the researchers. The research questions guiding the research are as follows:

1. To what extent do the visuals, photographs and texts in the course books include the theme of disability?
2. How do the visuals, photographs and texts in the textbooks include the theme of disability?

Method

Document analysis, one of the qualitative research approaches, was used in this study. Document analysis is a technique that enables the systematic examination, analysis and evaluation of the facts and trends in the data (Witkin & Altschuld, 1995; Yıldırım & Şimşek, 2016). In this study, as a data collection tool, the "Document Review Form" developed by the researchers in order to determine the implicit curriculum for disabled individuals from the textbooks published by the Ministry of National Education was used. While developing the form, examinations were made in line with the text, picture, photograph and theme. In the research were examined in a total of 24 textbooks from all grade levels. These Turkish Literature, Mathematics, Science, Social Studies, History of Revolution and Kemalism and Foreign Language books.

Discussion and Conclusion

The text, photographs and visual elements in the textbooks of Turkish, Mathematics, Science, Social Studies, History of Revolution and Kemalism and Foreign Language were handled and interpreted in a holistic manner. Individuals affected by disability take lessons together with individuals with typical development within the scope of mainstreaming education. Although this situation is positive, it poses some problems. As a matter of fact that individuals with typical development are taken as reference while preparing textbooks. This situation negatively affects individuals affected by disability (Cheng & Beigi, 2011). When the literature is examined, it is emphasized that attitudes are important for the success of inclusive education and inclusive education (Dudek, Beck & Thompson, 2006; McDougall, DeWitt, King, Miller & Killip, 2004; Nowicki & Sandieson, 2002). On the other hand, it has been determined that individuals with typical development exhibit negative attitudes

towards their peers affected by disability (Harper, 1997; Nabors & Keyes, 1995; Nabuzoka & Ronning, 1997; Ring & Travers, 2005). It can be said that textbooks, which are written materials, play a key role for typically developing individuals to have a positive attitude towards individuals affected by disability (Dyson, 2005; Longoria & Marini, 2006). It was found that the textbooks examined within the scope of this study also contain limited data in terms of text, photographs and visual elements related to the theme of disability.

The data on the theme of disability in all textbooks at grade level is 0.004% at the 5th grade, 0.01% at the 6th grade, 0.01% at the 7th grade and 0.01% at the 8th grade level. These rates show that the textbooks contain quite insufficient data in terms of the theme of disability. In a similar study, Tuncer et al. (2011) stated that the textbooks contain limited data on the theme of disability.

GİRİŞ

İnsan, sosyal bir varlıktır. Bu açıdan çevresindeki varlıklarla sürekli iletişim halindedir. Peki, iletişim nedir? İnsanoğlunun duygu ve düşüncelerini konuşarak, mimiklerle, el ve kol hareketleriyle karşısındaki insana aktarması, iletişim olarak tasvir edilmektedir. Genel anlamda iletişimin amacı düşünce, bilgi ve tutumların ortak bir noktaya çekilmesidir (Açıkgöz, 2000). İnsanlar iletişim kurarken sembollerden faydalanırlar. Bu sembollerden birisi de İletişimin yazılı dildir. Yazılı dil, okuma ve yazma yoluyla gerçekleştiğinden, pek çok kültürde okuma yazma etkinlikleri olarak ifade edilmekte ve bu etkinlikler ülkelerin eğitim öğretim faaliyetlerinde önemli bir yer tutarlar (Clay, 1998). Günümüzde bilgi ve bilgi kaynağının sürekli değişmesi ile birlikte toplumların ihtiyaç ve beklentileri değişmektedir. Bu açıdan okuma faaliyetlerine önem verilmelidir. Nitekim bireyin hayattaki başarı ölçütü, sahip olduğu okuma ve yazma becerileriyle eş statüdedir (Çelenk, 2005).

Toplumda tipik gelişim gösteren bireyler var olduğu gibi yetersizliklerden etkilenmiş (işitme, görme, fiziksel, zihinsel vb.) bireyler de mevcuttur. Özellikle yetersizlikten etkilenmiş bireylerin iletişim becerileri daha yavaş gelişim göstermektedir. Bu sebeple yetersizlikten etkilenmiş çocuklar, gerek özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitimlerini sürdürürken, gerekse tipik gelişim gösteren çocuklar ile aynı eğitim ortamında kaynaştırma eğitimi adı altında öğrenimlerini sürdürmektedirler (Dutch Coalition on Disability and Development [DCDD], 2006; Longoria & Marini, 2006; Thomas, 1997; World Health Organization [WHO], 2011). Kaynaştırma eğitimi ile bu bireyler toplumla bütünleşmekte ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerine çözüm üretmektedirler (McCay ve Keyes, 2001). Bu açıdan kaynaştırma eğitiminin fayda vermesi sadece bu bireylerin bir araya getirilmesi ile değil, fırsat eşitliğinin sağlanması ile mümkündür (Boutot, 2007). Bu nedenle engelli bireylerin önündeki engeller kaldırılmalı ve onların sosyal ve bilişsel açıdan gelişimleri desteklenmelidir (Beckett, 2009; Beckett ve Buckner, 2012). Bu bağlamda branş derslerinde, temel ders materyali olarak kullanılan ders kitaplarının engelli bireylerin gelişimini destekleyecek şekilde hazırlanması ayrıca kaynaştırma eğitimi doğrultusunda birlikte öğrenim gördüğü tipik gelişim gösteren bireylerin kendilerine karşı olumlu tutum geliştirmesini sağlayabilecek örtük bir program neticesinde hazırlanmalıdır (Cheng ve Beigi, 2011).

Yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik olumsuz tutumlar genellikle ilköğretim çağında başladığı görülmektedir (Diamond & Huang, 2005). Çünkü tipik gelişim gösteren çocukların, yetersizlikten etkilenmiş akranlarına karşı olumsuz tutum sergilemeleri bu dönemde gözlemlenmektedir (Nabors & Keyes, 1995; Nabuzoka & Ronning, 1997; Ring & Travers, 2005). Bu durumu olumlu yöne çevirmek için kitle iletişim araçlarının etkin kullanılmasının yanı sıra (Beckett ve Buckner, 2012), okulun fiziksel yapısı, öğrenme ortamları ve ders materyalleri geliştirilerek hazırlanan ders programları sayesinde ilerleme kat edilebilir (Boutot, 2007; Trepanier-Street ve Romatowski, 1996). Ders materyalleri kapsamında değerlendirilen ders kitapları, eğitim faaliyetlerine yön veren, hedef davranışlara ulaşmak için temel kaynak olarak kullanılan materyallerdir (Öncül, 2000). Bu açıdan ders kitaplarında engelli temasına yer vermekle gerek toplumsal farkındalık geliştirilebilir gerekse farklılık gösterdiği düşünülen bireylerin akranlarına karşı olumlu tutum geliştirmeleri sağlanabilir (Dyson, 2005). Bu cümleye paralel olarak alanyazında, engelli bireylere karşı farkındalık oluşturan kitapların, engelli bireylere karşı toplumda olumlu tutum geliştirdiğini rapor eden çalışmalar bulunmaktadır (Andrews, 1998; Favazza, La Roe, Phillipsen. & Kumar, 2000; Kitterman, 2002; Smith-D'Arezzo ve Moore-Thomas, 2010; Walton, 2012). Bu nedenle ders kitaplarının değerler eğitimi konusunda sistemli

bir yapıya dönüşmesinin, toplumun yetersizlikten etkilenmiş bireylere karşı olumlu tutumlar geliştirmelerini sağlayacağı düşünülmektedir.

UNESCO, ders kitaplarının geliştirilmesinde vatandaşlık eğitiminin uluslararası boyutta desteklemesi gerektiğini açıklamaktadır (Pingel, 2009). Nitekim alanyazın incelendiğinde, eğitim – öğretim faaliyetleri üzerinde ders kitaplarının önemli bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Lebrun vd., 2002; Mahmood ve Iqbal, 2009; Trench, 2013). Bu nedenle ders kitaplarının desteği ile yetersizlikten etkilenmiş bireylerin topluma kazandırılması sağlanabilmektedir. Ayrıca yetersizlikten etkilenmiş bireylere karşı toplumda olumlu tutumlar geliştirilebilmektedir (Cheng & Beigi, 2011). Diğer yandan kaynaştırma eğitimi ile ders kitaplarının hazırlanması aşamasının planlı bir şekilde yürütülmesi ile engelli bireyler vatandaşlık haklarını keşfedebilir (Beckett, Ellison, Barrett & Shah, 2010). Tuncer vd., (2011) ise Türkçe ders kitabı ile ilgili yaptıkları araştırmada, Türkçe ders kitabının engellilik ile ilgili çok az sayıda veri içerdiğini açıklamışlardır. Benzer şekilde Can vd., (2017), 2011-2012 eğitim – öğretim yılında yayımlanan ders kitaplarını incelenmiş ve engellilik ile ilgili sınırlı içerik olduğunu açıklamışlardır. Son olarak İlköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarına yönelik engellilik teması ile ilgili yürütülen araştırmaların sınırlı sayıda olduğu belirtilmektedir (Tuncer, Karasu, Altunay & Güler, 2011). Bu açıdan bu çalışmada ortaokul düzeyinde ders kitaplarının incelenmiş ve çalışmanın ilgili alanyazına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Ülkeler vatandaşlarının eğitim öğretim hakkını tesis etme hususunda sorumludurlar. Bu açıdan eğitim hakkı devlet tarafından vatandaşlara ücretsiz olarak sunulmaktadır. Toplum içerisinde fiziki ya da zihinsel açısından yetersiz bireylerin de olduğu düşünülürse bu bireylerin vatandaş olarak eğitim öğretim faaliyetlerinden diğer insanlar kadar faydalanması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye özelinde bu durum değerlendirildiğinde, engelli bireylerin eğitime yönelik farkındalıkları artırmak için kitle iletişim araçları ile mesajlar verilmekte, kongreler, seminerler, öğretim programları ve eğitim müfredatları hazırlanmaktadır. Bu faaliyetlerin tamamında engelli bireylerin toplumun beklentisini karşılayabilecek yeterlik ve donanımlara sahip olarak yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

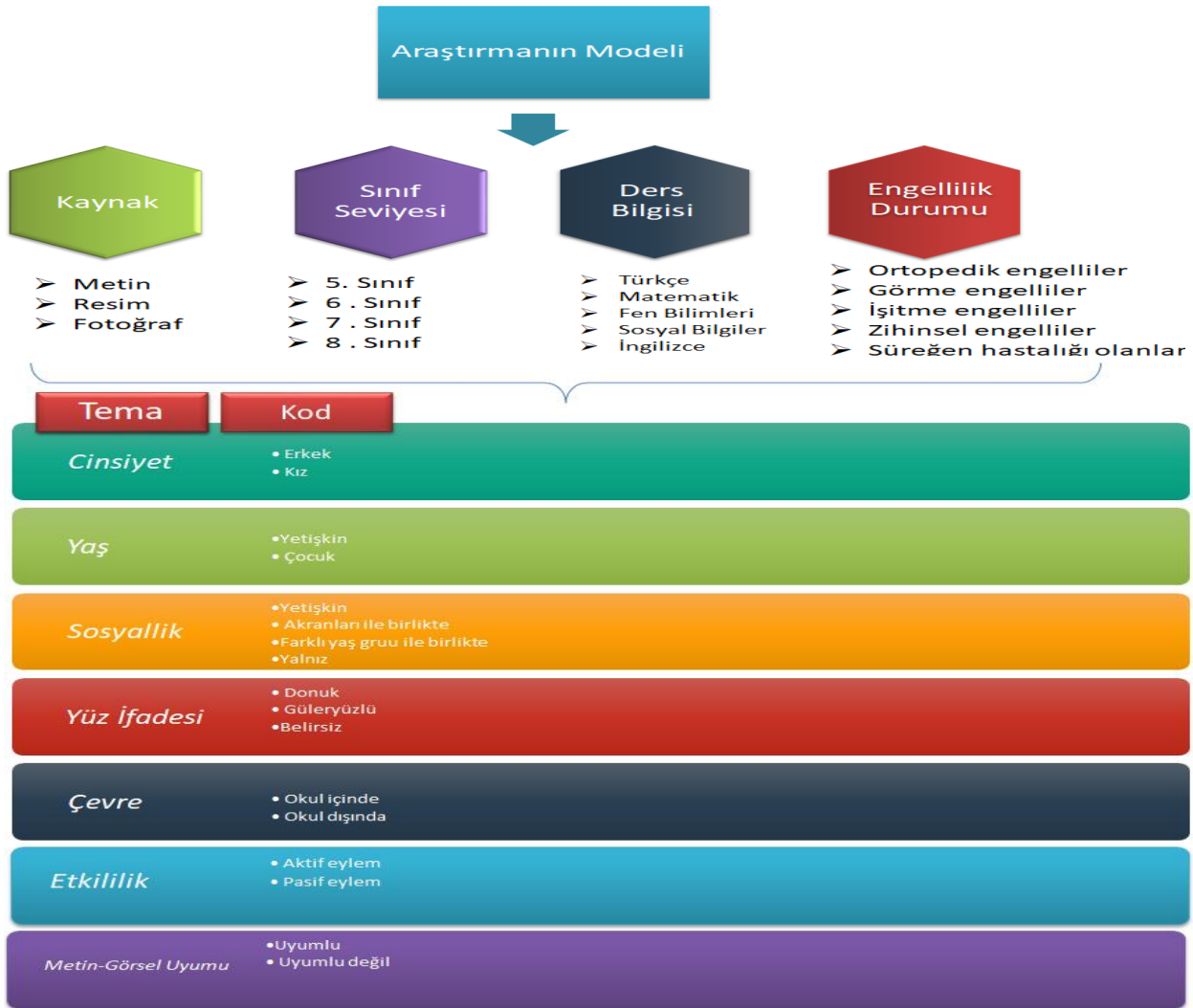
Bu araştırmada ise Türkiye’de ortaokul düzeyinde ders kitabı olarak kullanılan kaynakların engellilik konusuna örtük program çerçevesinde ne düzeyde yer verildiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda 2020 – 2021 yılı MEB tarafından ders materyali olarak yayımlanan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve Yabancı Dil ders kitapları araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Araştırmaya yön veren araştırma soruları ise şu şekildedir:

- 1.Ders kitaplarında yer alan görsel, fotoğraf ve metinler engellilik temasına ne düzeyde yer vermektedir?
- 2.Ders kitaplarında yer alan görsel, fotoğraf ve metinler engellilik temasına nasıl yer vermektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, verilerde yer alan olgu ve eğilimlerin sistematik olarak incelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesini sağlayan bir tekniktir (Witkin & Altschuld, 1995; Yıldırım & Şimşek, 2016). Doküman analizi ile veriler anlam kazanmakta ve deneysel bilgiye erişmek için veriler yorumlanmaktadır (Bowen, 2009). Patton (2002), uygun amaca yönelik toplanan dokümanların belirli alanları aydınlatırken kullanılabilecek önemli veri kaynakları olduklarını açıklamıştır.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ders kitaplarını engelli bireylere yönelik örtük programı belirlemek için araştırmacılar tarafından geliştirilen “Doküman İnceleme Formu” kullanılmıştır. Form geliştirilirken metin, resim, fotoğraf ve tema doğrultusunda incelemeler yapılmıştır. Araştırmada, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ve zorunlu dersler olan Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve Yabancı Dil kitapları her sınıf seviyesinden olmak üzere toplam 24 ders kitabı incelemeye tabi tutulmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman İnceleme Formu araştırmacıların ortak fikirleri doğrultusunda geliştirilmiştir. Form geliştirilirken tutarlı karşılaştırma yöntemi benimsenmiştir (Johnson & LaMontagen, 1994). Bu yöntem ile maddelerin örtüşmesini engellenerek, her bir madde ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Araştırmacılar uyumlu olmak ve kendi aralarında tutarlılık sağlamak için formda yer alan maddeleri işlevsel olarak tanımlamışlardır. Araştırmacılar tarafından ders kitaplarına yönelik engellilik ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş ve kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Engelli bireylere yönelik tema ve kodlar geliştirilmiştir. Bu temalar; yaş, sınıf, cinsiyet, sosyallık, yüz ifadesi, çevre, etkililik, metin-görsel uyumu ve engellilik durumu olarak belirlenmiştir. Kitap incelemesinde engellilik ile ilgili resim, fotoğraf, metin, fotoğraf-metin ve resim-metin grupları olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Görseller, engelli bireylere yönelik çizimlerden meydana gelmektedir. Fotoğraflar, engelli bireylere içeren fotoğraflardan oluşmaktadır. Metinler, içerisinde engelli bireyleri veya engellilik temasını barındıran yazılı kaynaklardan oluşmaktadır. Fotoğraf-metin, engelli bireyler ile ilgili bir metnin, engelli bireyi barındıran bir fotoğrafla desteklenmesini içermektedir. Resim-metin, engelli bireyler ile ilgili bir metnin engelli bireylere yönelik çizimler ile desteklenmesini içermektedir. Araştırmada veriler kategorize edilirken nitel analiz; veriler sayı, frekans ve yüzde ile ifade edilirken nicel analiz tekniği kullanılmıştır.

Şekil 2. Engellilik durumuna ilişkin resim örneği

Şekil 3. Engellilik durumuna ilişkin fotoğraf örneği

FİKİR ÜRETİP TASARLIYORUZ

Engelli İnsanların Hayatını Kolaylaştırıyorum

Her toplum gibi bizim toplumumuzda da çeşitli engel türleriyle yaşamını sürdüren bireyler bulunmaktadır. Engelli bireylerin yaşamını kolaylaştırmak toplumsal bir sorumluluktur.

Sorumluluk: Engelli bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştırıcı alet ya da uygulama tasarlama.

1- Engelli bireylerle görüşerek günlük hayatta karşılaştıkları sorunları tespit edelim. Kendimizi engelli birey yerine koyarak bu sorunlardan bir tanesini seçelim.

2- Belirlediğimiz sorun ve çözümünü ile ilgili araştırmalar yapalım.

3- Sorunun çözüm yolları ile ilgili fikirler üretelim. Bu fikirleri engelli bireylerle paylaşarak yorumlarını alalım.

Tasarım: Araştırma verileri, ürettiğimiz fikirler ve aldığımız engelli birey yorumları ışığında bir model tasarlayalım. Tasarladığımız modeli yıl sonu bilim şenliğinde sunalım.

Görsel 6.65: Down sendromlu bireyler

Görsel 6.66: Yüreme engelli birey

Şekil 4. Engellilik durumuna ilişkin fotoğraf-metin örneği

Şekil 5. Tema ve kodlara ilişkin örnek fotoğraf

Engellilik durumu ile ilgili Şekil 1 de resim, Şekil 2 de fotoğraf ve Şekil 3 de fotoğraf-metin örneği sunulmuştur. Ayrıca tema ve kodların değerlendirilmesine ilişkin örnek bir analiz Şekil 4 de sunulmuştur. Şekil 4 tema ve kod çerçevesinde incelendiğinde; cinsiyet temasında erkek; yaş temasında yetişkin; sosyallik temasında akranları ile birlikte; yüz ifadesi temasında güleryüzlü; çevre temasında okul dışında; etkililik temasında aktif eylem ve metin-görsel uyumu temasında görme engelli bireylere yönelik metne yer verildiğinden dolayı uyumlu kodları ile analiz edilmiştir.

İşlem

Tüm katılımcılara ilk olarak geçmiş yıllara ait örnek bir Fen Bilimleri ders kitabı verilmiştir. Araştırmacılar arasındaki gözlem ve tutarlık düzeyleri incelenmiş ve uyum sağlanmıştır. Daha sonra her bir ders kitabı araştırmacılara dağıtılmış ve adım adım ilerlenerek tutarlılık değerlendirmesi yapılmıştır. Tüm araştırmacılar tüm kitapları incelemiştir. Ders kitaplarında engellilik temasının geçtiği yerler, araştırmacılar tarafından tespit edilmiş ve raporlaştırılmıştır. Elde edilen bulgular, araştırmacılar tarafından tablolaştırılmış ve engellilik temasının temel örüntüleri tespit edilmiş, sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır.

İşlem

Formda yer alan maddelerin işlevi üzerinde betimlemeler yapıldıktan sonra ders kitapları incelenmiş ve tutarlılık değerlendirmesi yapılmıştır. Tutarlı kabul edilen maddelerin toplamı, toplam madde sayısı ile bölünüp 100 ile çarpılmış ve gözlemciler arası tutarlılık değerleri elde edilmiştir.

BULGULAR

Ders kitaplarında yer alan veriler metin, resim ve fotoğraf olacak şekilde incelenmiş ve analiz edilmiştir. Engellilik ile ilgili Fen bilimleri ders kitabında yer alan veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Fen bilimleri ders kitabındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı (A)	Engelli Temasıyla ilgili Sayfalar	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
Fen Bilimleri 5	288	95	-	1	-	1	%0.003
Fen Bilimleri 6	250	166, 193,200, 202, 203, 210, 211, 214	6	-	10	16	%0.06
Fen Bilimleri 7	256	-	-	-	-	0	%0
Fen Bilimleri 8	292	50, 53, 54	3	-	4	7	%0.02

Fen bilimleri ders kitabı incelendiğinde, 5. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir metne yer verilmezken, sadece 1 resim örtük olarak yer almıştır. 6. sınıf seviyesinde engellilik temasına nispeten yeterince yer verilmiş, 6 metin ve 10 fotoğraf yer almaktadır. 7. sınıf seviyesinde yer alan kitapta hiçbir engellilik temasına yer verilmemiştir. 8. sınıf seviyesinde ise, 3 metin ve 4 fotoğrafa yer verilmiştir. Engellilik ile ilgili Matematik ders kitabında yer alan veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

Matematik ders kitabındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı (A)	Engelli Temasıyla ilgili Sayfalar	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
Matematik 5	320	50	-	-	1	1	%0.003
Matematik 6	240	-	-	-	-	0	%0
Matematik 7	312	-	-	-	-	0	%0
Matematik 8	328	175	-	1	-	1	%0.005

Matematik ders kitabı incelendiğinde, 5. sınıf ve 6. sınıf seviyesinde yer alan kitaplarda metin, resim ve fotoğraf olmak üzere hiçbir şekilde engellilik durumuna yer verilmemiştir. Sadece engellilik ile ilgili bir kelime geçmiştir. 8. sınıf seviyesinde ise, engellilik ile ilgili hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 resim örtük olarak yer almıştır. Engellilik ile ilgili Türkçe ders kitabında yer alan veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Türkçe ders kitabındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı (A)	Engelli Temasıyla ilgili Sayfalar	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
Türkçe 5	252	155	-	1	-	1	%0.003
Türkçe 6	284	-	-	-	-	0	%0
Türkçe 7	275	11,13, 163, 173	2	6	3	11	%0.04
Türkçe 8	296	138, 140,141	5	-	5	10	%0.03

Türkçe ders kitabı incelendiğinde, 5. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 resim örtük olarak yer almıştır. 6. sınıf seviyesinde yer alan kitapta hiçbir şekilde engellilik durumuna yer verilmemiştir. 7. sınıf seviyesinde engellilik temasına nispeten yeterince yer verilmiş, 2 metin, 6 resim ve 10 fotoğraf yer almıştır. 8. sınıf seviyesinde ise, engellilik temasına nispeten yeterince yer verilmiş, 5 metin ve 5 fotoğraf yer almıştır. Engellilik ile ilgili İngilizce ders kitabında yer alan veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4.

İngilizce ders kitabındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı (A)	Engelli Temasıyla ilgili Sayfalar	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
İngilizce 5	176	121	-	1	-	1	%0.005
İngilizce 6	192	114,	-	-	1	1	%0.005
İngilizce 7	192	48,124	1	-	3	4	%0.02
İngilizce 8	174	95	-	-	1	1	%0.005

İngilizce ders kitabı incelendiğinde, 5. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 resim örtük olarak yer almıştır. 6. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 fotoğraf örtük olarak yer almıştır. 7. sınıf seviyesinde yer alan kitapta 1 metin ve 3 fotoğraf yer almıştır. 8. sınıf seviyesinde ise, hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 fotoğraf örtük olarak yer almıştır. Engellilik ile ilgili Sosyal Bilgiler ders kitabı ile T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan veriler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.

Sosyal bilimler ders kitabındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Ders Kitabı	Kitap Sayfa Sayısı (A)	Engelli Temasıyla ilgili Sayfalar	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
Sosyal Bilgiler 5	208	11	-	-	1	1	%0.004
Sosyal Bilgiler 6	276	217	1	-	1	2	%0.007
Sosyal Bilgiler 7	252	-	-	-	-	0	%0
T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük	229	-	-	-	-	0	%0

Sosyal Bilimler ders kitabı incelendiğinde, 5. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir metine yer verilmezken, sadece 1 fotoğraf örtük olarak yer almıştır. 6. sınıf seviyesinde yer alan kitapta 1 metin ve 1 fotoğraf yer almıştır. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında metin, resim ve fotoğraf olmak üzere hiçbir engellilik temasına yer verilmemiştir. Engellilik ile ilgili ders kitaplarının tamamında yer alan veriler Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6.

Sınıf seviyesine göre ders kitaplarındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Sınıf Seviyesi	Sayfa Sayısı (A)	Metin (B)	Resim (C)	Fotoğraf (D)	Frekans (B+C+D)	Yüzde (B+C+D)/A
5. Sınıf	1244	-	3	2	5	%0.004
6. Sınıf	1218	6		12	18	%0.01
7. Sınıf	1287	3	6	6	15	%0.01
8. Sınıf	1319	8	1	10	19	%0.01

Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve İngilizce ders kitaplarında yer alan engellilik teması ile ilgili toplam veriler sınıf seviyesine göre incelendiğinde, en az öge 5. sınıf seviyesinde yer almaktadır. En fazla engellilik ile ilgili öge ise 6. sınıf seviyesinde yer almaktadır. Engellilik temasının kitapların toplam sayfa sayısına oranı incelendiğinde ise, 5. sınıf seviyesinde %0.004, 6, 7 ve 8. sınıf seviyesinde %0.01’dir.

Tablo 7.

Engellilik durumuna göre ders kitaplarındaki metin, resim ve fotoğrafların içerik çözümlemesi

Engellilik Durumu	Metin	Resim	Fotoğraf	Frekans	Yüzde
Ortopedik engelliler	2	4	14	20	%35.1
Görme engelliler	5	2	10	17	%29.8
İşitme engelliler	2	-	3	5	%8.8
Zihinsel engelliler	4	4	3	11	%19.2
Süreğen hastalığı olanlar	2	-	2	4	%7.1

Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve İngilizce ders kitaplarında yer alan engellilik teması ile ilgili veriler incelendiğinde, Ortopedik engelliler %35.1 olup, 2 metin, 4 resim ve 14 fotoğraf yer almaktadır. Görme engelliler %29.8 olup, 5 metin, 2 resim ve 10 fotoğraf yer almaktadır. İşitme engelliler %8.8 olup, 2 metin ve 3 fotoğraf yer almaktadır. Zihinsel engelliler %19.2 olup, 4 metin, 4 resim ve 3 fotoğraf yer almaktadır. Süreğen hastalığı olanlar %7.1 olup, 2 metin ve 2 fotoğraf yer almaktadır. Engellilik ile ilgili ders kitaplarında yer alan tema ve kodlar Tablo 8 de sunulmuştur.

Tablo 8.

Ders kitaplarında yer alan engelli eğitimi ile ilgili tema ve kodlar

Tema	Kodlar	Frekans	Yüzde
<i>Cinsiyet</i>	Erkek	26	70.2
	Kız	11	29.8
<i>Yaş</i>	Çocuk	12	33.3
	Yetişkin	24	66.6
<i>Sosyallik</i>	Akranları ile birlikte	12	34.2
	Farklı yaş grubu ile birlikte	5	14.3
	Yalnız	18	51.5
<i>Duygusal durum</i>	Mutlu	15	41.7
	Mutsuz	5	13.9
	Belirsiz	16	44.4
<i>Çevre</i>	Okul içinde	-	0
	Okul dışında	36	100
<i>Etkililik</i>	Aktif eylem	9	34.6
	Pasif eylem	17	65.4
<i>Metin-Görsel Uyumu</i>	Uyumlu	19	52.8
	Uyumlu değil	17	47.2

Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve İngilizce ders kitaplarında yer alan engellilik tema ve kodları incelendiğinde, öğrencilerin %70.2'si erkek, %29.8'i ise kız öğrencidir. Engelli bireylerin %66.6 ile büyük çoğunluğu yetişkin olup, %33.3'si ise çocuktur. Görsel ve fotoğraflarda yer alan engelli bireylerin %51.5'i yalnız bulunmaktadır. Yüz ifadeleri incelendiğinde ise %41.7'sinin mutlu gözüktüğü, %44.4'sinin ise yüz ifadesinin belirsiz olduğu gözlemlenmiştir. Engelli bireylerin hiç biri okul ortamında gösterilmemiş, %100 ile okul dışı ortamlarda yer verilmiştir. Engelli bireylerin %65.4'sı pasif bir eylem içerisinde iken, %34.6'sı aktif bir eylem içerisinde yer almıştır. Metin ile görsellerin uyumu incelendiğinde ise %52.8 oranında uyumlu olduğu ve doğrudan bağlantılı öğeler içerdiği tespit edilirken, %47.2'sinin ise uyumlu olmadığı, örtük program çerçevesinde yer verildiği gözlemlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'de ortaokul düzeyindeki ders kitaplarında engellilik konusuna örtük eğitim kapsamında ne düzeyde yer verildiği incelenmiştir. Bu doğrultuda, zorunlu derslerden Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ve Yabancı Dil ders kitaplarında yer alan metin, fotoğraf ve görsel öğeler bütüncül bir şekilde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Yetersizlikten etkilenmiş bireyler, tipik gelişim gösteren bireyler ile kaynaştırma eğitimi kapsamında birlikte ders görmektedirler. Bu durum olumlu olmakla beraber birtakım sorunlarda teşkil etmektedir. Nitekim ders kitapları hazırlanırken tipik gelişim gösteren bireyler referans alınmaktadır. Bu durum, yetersizlikten etkilenmiş bireyleri olumsuz etkilemektedir (Cheng ve Beigi, 2011). Alanyazın incelendiğinde kaynaştırma eğitimi ile kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için tutumların önemli olduğu vurgulanmaktadır (Dudek, Beck & Thopmson, 2006; McDougall, DeWitt, King, Miller & Killip, 2004; Nowicki & Sandieson, 2002). Diğer yandan tipik gelişim gösteren bireylerin yetersizlikten etkilenmiş akranlarına karşı olumsuz tutumlar sergiledikleri tespit edilmiştir (Harper, 1997; Nabors & Keyes, 1995; Nabuzoka & Ronning, 1997; Ring & Travers, 2005). Tipik gelişim gösteren bireylerin yetersizlikten etkilenmiş bireylere karşı olumlu tutum sergilemeleri için yazılı materyal olan ders kitaplarının kilit rol üstlendiği söylenebilir (Dyson, 2005; Longoria & Marini, 2006). Bu araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarında da engellilik teması ile ilgili metin, fotoğraf ve görsel öğeler açısından sınırlı veriler içerdiği saptanmıştır.

Sınıf seviyesinde tüm ders kitaplarında yer alan engellilik teması ile ilgili veriler 5. sınıf seviyesinde %0.004, 6. sınıf seviyesinde %0.01, 7. sınıf seviyesinde %0.01 ve 8. sınıf seviyesinde %0.01'dir. Bu oranlar ders kitaplarının engellilik teması açısından oldukça yetersiz veriler içerdiğini göstermektedir. Benzer çalışmada Tuncer vd., (2011) ders kitaplarının engellilik teması ile ilgili sınırlı veri içerdiklerini açıklamışlardır. Bir diğer çalışmada Can vd., (2017), ders kitaplarını incelenmiş ve engellilik ile ilgili sınırlı içerik olduğunu tespit etmişlerdir.

Fen bilimleri ders kitabı engellilik temasına diğer ders kitaplarına nispeten daha fazla yer verdiği tespit edilmiştir. En fazla içerik, 6 metin ve 10 fotoğraf olmak üzere 16 öge ile 6. sınıf Fen Bilimleri ders kitabı olmuştur. 7. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili hiçbir içeriğe rastlanmazken, 5. sınıf seviyesinde sadece 1 görsele yer verilmiştir. Fen bilimleri dersi zihinsel ve fiziksel öğeler içeren astronomi, biyoloji, fizik, astronomi kimya, çevre ve yer bilimlerini bünyesinde barındıran kapsamlı bir derstir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu nedenle engelli temasının fazlaca yer alabileceği konu ve kazanımlar içermektedir. Fakat araştırma sonuçları bu ders kitabının engellilik ile ilgili yeterli içerik barındırmadığını göstermiştir. Matematik ders kitabı incelendiğinde, engellilik temasın yeterince yer verilmediği görülmektedir. 5. sınıf ve 6. sınıf seviyesinde kitaplarda yer alan metin, resim ve fotoğraf incelendiğinde hiçbir veriye rastlanmazken, 5. sınıf seviyesinde sadece 1 fotoğraf ve 8. sınıf seviyesinde sadece 1 görsele yer verilmiştir. Bu durum engellilik ile ilgili değerler eğitime karşı olumsuz bir gelişme olduğunu göstermektedir. Türkçe ders kitabı incelendiğinde, engellilik temasına yeterince yer verilmediği görülmektedir. Türkçe ders kitabı belirli temalar çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu temalar arasında, 'Birey ve Toplum', 'Vatandaşlık', 'Erdemler', 'Duygular' ve 'Kişisel Gelişim' gibi engellilik ögesine yer verebilecek konu ve kazanımlar vardır. Fakat 6. sınıf seviyesindeki kitapta yer alan metin, resim ve fotoğraf incelendiğinde hiçbir veriye rastlanmazken, 5. sınıf seviyesinde sadece 1 resim örtük olarak yer almıştır. Bu durum Türkçe ders kitabının engellilik ile ilgili yeterli düzeyde veri içermediğini göstermektedir. Öğrencilerin engelli bireylere karşı olumlu tutum geliştirmeleri yeterince desteklenmemektedir. Oysa Türkçe ders kitabında yer alan edebi metinlerin, insanın duygu, kavrayış ve düşünme becerileri artırması beklenmektedir (Konar, 2005). Bu metinler derin algılayarak çocukların zihinsel gelişimi ile birlikte düşünce yapılarını desteklemektedir (Şirin, 2002). İngilizce ders kitabı incelendiğinde, engellilik temasın yeterince yer verilmediği görülmektedir. 5, 6 ve 8. sınıf seviyesinde engellilik ile ilgili sadece bir ögeye yer verilmiştir. Oysa İngilizce ders kitabının çok sayıda resim ve fotoğraf içerdiği, engellilik temasına ise örtük olarak bile çok az sayıda yer verdiği görülmüştür. Engellilik temasına sınırlı sayıda yer verilmesi bazı araştırma sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Cheng ve Beigi, 2011; Johnson ve Nieto, 2007). Taub ve Fanflik (2000), ders kitaplarında yer alan metin ve görsellerin engellilere özel hazırlanmadığını sadece o bölümün kazanımları gereği yer verildiğini açıklamıştır. Sosyal Bilimler ders kitabı incelendiğinde, engellilik temasın yeterince yer verilmediği görülmektedir. 7. sınıf seviyesindeki ders kitabı ile 8. sınıf seviyesindeki ders kitabında yer alan metin, resim ve fotoğraf incelendiğinde hiçbir veriye rastlanmazken, 5. sınıf seviyesinde sadece 1 fotoğraf örtük olarak yer almıştır. Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan üniteler arasında, 'Birey ve Toplum', 'Biz ve Değerlerimiz', ve 'İletişim ve İnsan İlişkileri' gibi kazanımlar yer almaktadır. Sosyal Bilimler dersi sosyal ve toplumsal rollere yer veren bir ders olduğu için engelli temasına daha fazla yer vermelidir.

Ders kitaplarının tamamında yer alan engellilik türü ile ilgili veriler incelendiğinde, %35.1 oranında ortopedik engelli, %29.8 görme engelli, %8.8 işitme engelli, %19.2 zihinsel engelli ve %7.1 süregen hastalığı olan (kanser, şeker hastalığı, genetik hastalıklar, kalp hastalığı ve astım gibi hastalıklar) bireylere yer verilmiştir. Bu dağılımda oranların yakın dağıldığı gözükmele beraber, süregen hastalıkların az sayıda yer verilmesi nedeniyle öğrenciler bu hastalıklarında bir engellilik durumu teşkil edeceğini kavrayamayabilir. Nitekim alan yazın incelendiğinde öğrencilerin engelli bireyleri genellikle fiziksel yetersizliği olan bireyler olarak tanımladıkları görülmektedir (Matthew ve Clow, 2007; Taub ve Fanflik, 2000).

Ders kitaplarının tamamında yer alan engellilik ile ilgili tema ve kodlar incelendiğinde, cinsiyet açısından %70.2'i erkek, %29.8'i ise kız olup, erkek ve kız bireylerin eşit sayıda dağılmadığı görülmektedir. Yaş açısından incelendiğinde ise, ders kitapları çocuklara hitap etmesine rağmen görsel ve fotoğrafların % 66.6'sının yetişkin birey olduğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerin empati kurabilmeleri açısından çocuklara daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Görsel ve fotoğraflarda yer alan engelli bireyler incelendiğinde, %51.5'nin yalnız olduğu görülmektedir. Bu durum engelli bireyleri yalnızlığa itebilir ve akranları ile sosyal ilişkiler kurmasını engelleyebilir. Görseller ve fotoğrafların akranlarıyla birlikte verilmesi olumlu tutumların gelişmesini destekleyebilir. Nitekim Matthew ve Clow (2007), engelli bireylerin tipik gelişim gösteren akranları ile birlikte verilmesinin onları motive edeceğini belirtmişlerdir. Engelli bireylerin yüz ifadesi incelendiğinde, %41.7'sinin mutlu gözüktüğü belirlenmiştir. Bu oranın yükseltilmesi engelli bireylerin hayat ile olan bağlarını güçlendirmeleri için olumlu bir mesaj olabilir. Çocuk kitaplarında verilmeye çalışılan tema açık ve net olmalı, aksi takdirde vurgulanmak istenen tema yanlış anlaşılmalara ve değişik yorumlara açık hale gelebileceği ve

çocukların kararsız hale düşebileceği vurgulanmıştır (Kıbrıs, 2006; Tosunoğlu ve Kayadibi, 2006). Engelli bireylerin hiçbiri okul ortamında gösterilmemiş, %100 ile okul dışı ortamlarda yer verilmiştir. Eğitim – öğretim faaliyetlerinin okulda yürütülmesine rağmen okul ortamında hiçbir engelli bireye yer verilmemesi büyük bir eksiklik. Kitaplarda yer alan bu olumsuz durum engelli bireylerin toplum içerisindeki aidiyet duygusunu olumsuz etkileyebilir. Yetersizlikten etkilenmiş bireylerin kendilerini okul ortamına ait hissetmeleri için görsel, fotoğraf ve metinlerde yer alan öğelerin okul ortamında verilmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin %65.4’sı pasif bir eylem içerisinde yer verilmiştir. Bu durum yetersizlikten etkilenmiş bireylerin tipik gelişim gösteren bireyler ile kaynaşmasını olumsuz etkileyebilir. Ders kitaplarında engelli bireylerin aktif bir eylem içerisinde verilmesi gerekmektedir. Metinler, görseller ve fotoğrafların uyumu incelendiğinde ise bunların birbirleri ile %52.8 oranında uyumlu olduğu ve doğrudan bağlantılı öğeler içerdiği tespit edilirken, %47.2’sinin ise uyumlu olmadığı, örtük program çerçevesinde yer verildiği gözlemlenmiştir. Yetersizlikten etkilenmiş bireylerin ders kitaplarında dolaylı olarak bu şekillerde verilmesi onların kendilerini çevresinden soyutlamasına sebep olabilmektedir (Emiliano, 1999; Matthew ve Clow, 2007).

Belirtilen tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda araştırmacılar tarafından bir takım öneriler sunulmuştur. Özellikle ders kitaplarında engellilik teması ile ilgili içerik sayısı artırılmalıdır. Bu içerikler yetersizlikten etkilenmiş bireyleri olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Engelli bireylere yönelik doğrudan verilen içerikler bu öğrencilerin olumsuz etkilenmelerine neden olabilir. Bu bağlamda içeriklerin örtük program çerçevesinde verilmesi önerilmektedir. Görsel ve metinlerde yer alan kız ve erkek öğrenci sayısı dengeli dağıtılmalı, bu bireyler akranları ile birlikte verilmeli, mutlu resmedilmeli ve aktif bir eylem içerisinde (oyun oynama, ders çalışma, gezi ve tura çıkma vb.) yer almalıdırlar. Ayrıca okul ortamında yer alan öğelerin verilmesi bu öğrencilerin okula karşı olumlu tutumlar geliştirmelerini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, K. Ü. (2000). *Etkili öğrenme ve öğretme*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Andrews, S. (1998). Using inclusion literature to promote positive attitudes toward disabilities. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 41, 420-426.
- Beckett, A. E., & Buckner, L. (2012). Promoting positive attitudes towards disabled people: definition of, rationale and prospects for anti-disablist education, *British Journal of Sociology of Education*, 33(6), 873-891.
- Beckett, A. E. (2009). Challenging disabling attitudes, building an inclusive society: considering the role of education in encouraging nondisabled children to develop positive attitudes towards disabled people, *British Journal of Sociology of Education*, 30(3), 317-329.
- Beckett, A. Ellison, N., Barrett, S., & Shah, S. (2010). Away with the fairies? Disability within primary age children’s literature, *Disability & Society*, 25(3), 373-386.
- Boutot, E. A. (2007). Fitting in: Tips for promoting acceptance and friendships for students with Autism Spectrum Disorders in inclusive classrooms. *Intervention in School and Clinic*, 42, 156-161.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Can, D., Pekbay, C., Hakverdi Can, M., Kaya, G., Avsar, Tuncay, A., & Candan, S. (2017). İlköğretim Ders Kitaplarında Engellilik. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 75-89.
- Cheng, Y. K. K., & Beigi, A. B. (2011). Addressing students with disabilities in school textbooks. *Disability & Society*, 26(2), 239-242.
- Clay, M. M. (1998). *By different paths to common outcomes*. York, ME: Stenhouse Publishers.
- Cüceloğlu, D. (1997). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelenk, S. (2005). *İlk okuma yazma programı ve öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Diamond, K. E., & Huang, H. (2005). Preschoolers’ ideas about disabilities. *Infants & Young Children*, 18, 37-46.
- Dudek, K., Beck, A.R., & Thompson, J.R. (2006). The influence of AAC device type, dynamic vs. static screen, on peer attitudes. *Journal of Special Education Technology*, 21, 17-27.
- Dutch Coalition on Disability and Development [DCDD]. (2006). All Equal, All Different: A DCDD Publication About Education For All. Erişim adresi: <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/DCDD%20All%20Equal%20All%20Different.pdf>
- Dyson, L. L. (2005). Kindergarten children’s understanding of and attitude toward people with disabilities, *Topics in Early Childhood Special Education*, 25(2), 95-105.
- Emiliano, C. A. (1999). “Poor little things” and “Brave little souls”: The portrayal of individuals with disabilities in children’s literature. *Reading Research and Instruction*, 39(1), 103-117.

- Favazza, P. La Roe, J. Phillipson, L., & Kumar, P. (2000). Representing young children with disabilities in classroom environments. *Young Exceptional Children*, 3(3), 2-8.
- Harper D. (1997) Children's attitudes toward physical disability in Nepal. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 28, 712-29.
- Johnson, J. R., & Nieto, J. (2007). Towards a cultural understanding of the disability and deaf experience: a content analysis of introductory multicultural education textbooks. *Multicultural Perspectives*, 9(3), 33-43.
- Johnson, L., & LaMontagne, M. (1993). Research methods: Using content analysis to examine the verbal or written communication of stakeholders within early intervention. *Journal of Early Intervention*, 17, 73-79.
- Kitterman, J. (2002). Children's books and special needs students. *Reading Teacher*, 56, 236-239.
- Konar, E. (2005). Çocuk, edebiyat ve eğitim. *Hece Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 104, 224-241.
- Lebrun, J., Lenoir, Y., Laforest, M., Larose, F., Roy, G. R., Spallanzani, C., & Pearson, M. (2002). Past and current trends in the analysis of textbooks in a Quebec context. *Curriculum Inquiry*, 32(1), 51-83.
- Longoria, L., & Marini, I. (2006). Perceptions of children's attitudes towards peers with a severe physical disability. *Journal Of Rehabilitation*, 72(3), 19-25.
- Mahmood, K., & Iqbal, M. Z. (2009). Textbook Evaluation Through Quality Indicators: The Case of Pakistan, *Bulletin of Education and Research*, 31(2), 1-27.
- Matthew, N. & Clow, S. (2007). Putting disabled children in the picture, promoting inclusive children's books and media. *International Journal of Early Childhood*, 39(2), 65-78.
- McCay, L. O., & Keyes, D. W. (2001). Developing social competence in the inclusive primary classroom. *Childhood Education*, 70, 70-78.
- McDougall, J., DeWitt, D.J., King, G., Miller, L.T., & Killip, S. (2004). High-school age youths' attitudes toward their peers with disabilities: The role of school and student interpersonal factors. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 287-313.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Nabors L., & Keyes L. (1995) Preschoolers' reasons for accepting peers with and without disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities* 7, 335-55.
- Nabuzoka D., & Ronning J. (1997) Social acceptance of children with intellectual disabilities in an integrated school setting in Zambia: a pilot study. *International Journal of Disability, Development and Education*, 44, 105-115.
- Nowicki, E.A., & Sandieson, R. (2002). A meta-analysis of school-age children's attitudes towards persons with physical or intellectual disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, 49(3), 243-265.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Patton, M. Q. (2002). Qualitative analysis and interpretation. *Qualitative research and evaluation methods*, 3, 431-539.
- Pingel, F. (2009). Unesco Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, Paris.
- Ring E., & Travers J. (2005) Barriers to inclusion: a case study of a pupil with severe learning difficulties in Ireland. *European Journal of Special Needs Education* 20, 41-56.
- Smith-D'Arezzo, W. M., & Moore-Thomas, C. (2010). Children's perceptions of peers with disabilities. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 6(3), 2-16.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk Edebiyatı Kültürü*. (1. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Taub, D. E., & Fanflik, P. L. (2000). The inclusion of disability in introductory sociology textbook. *Teaching Sociology*, 28(1), 12-23.
- Thomas, G. (1997). Inclusive schools for an inclusive society. *British Journal of Special Education*, 24(3), 103-107.
- Tosunoğlu, M., & Kayadibi, N. (2006). Türkiye'de 2000-2005 yılları arasında devlet tarafından yayımlanmış çocuk kitaplarının biçim ve içerik analizi. Yayına Hazırlayan: Sedat Sever. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (4-6 Ekim 2006)*, 339-347.
- Trench, W. F. (2013). *Introduction to real analysis*. Upper Saddle River, NJ, USA: Prentice Hall.
- Trepanier-Street, M. L., & Romantoski, J. A. (1996). Young children's attitudes toward the disabled: A classroom intervention using children's literature. *Early Childhood Education*, 24(1), 45-49.
- Tuncer, A. T., Karasu, N., Altunay, B., & Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439-457.
- Walton, E. (2012). Using literature as a strategy to promote inclusivity in high school classrooms. *Intervention in School and Clinic*, 47(4), 224-233.

- Witkin, B. R., & Altschuld, J. W. (1995). *Planning and conducting needs assessments: A practical guide*. Thousand Oaks: Sage.
- World Health Organization & The World Bank [WHO]. (2011). *World Report on Disability*. Geneva: World Health Organization. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications/i/item/world-report-on-disability>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seękin Yayıncılık.